

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У ЖІНОЧИХ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті розкриваються особливості становлення та розвитку перших жіночих середніх навчальних закладів з підготовки вчителів на західних землях України в складі Австро-Угорської імперії від другої половини 1870-х років до початку Першої світової війни. Особлива увага зосереджена на змісті навчання та виховання в цих українських педагогічних інституціях.

Соціально-політичні зміни, які відбуваються у різних сферах суспільного життя в Україні, ставлять нові вимоги до підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Особливе місце серед них посідають майбутні педагоги, від фахових знань яких залежить реформування освіти в сучасній Україні.

Детальне вивчення й аналіз педагогічних процесів, які відбуваються в нашій державі на початку ХХІ ст., вказують на особливе місце і роль жінок-учителів в підготовці освіченого, морального, національно свідомого підростаючого покоління. Тож науково вартісним є дослідження процесів зародження і розвитку жіночої педагогічної освіти на західноукраїнських землях.

Проблеми професійної підготовки жінок-учителів у Західному регіоні України в ХІХ – на початку ХХ ст. стали предметом вивчення у контексті аналізу розвитку української школи і педагогічної думки цього періоду таких науковців, як Д. Герцюк, С. Івах, А. Ігнат, М. Кляп, З. Нагачевська, Д. Пенішкевич, Г. Субтельна, Б. Ступарик, Л. Шологан й ін.

Проте окремого комплексного дослідження цієї проблеми до сьогодні не здійснено, тому **метою** нашої наукової **статті** є висвітлення особливостей становлення та розвитку перших жіночих навчальних закладів з підготовки вчителів на українських землях у складі Австро-Угорської імперії в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. й аналіз змісту їх навчально-виховної діяльності.

Виявлені та проаналізовані документи і матеріали засвідчують, що першу спробу законодавчого вирішення проблеми підготовки шкільних учителів у державі Габсбургів було зроблено в 1805 р. Так, розділ VIII австрійської «Політичної шкільної устави» передбачав, що на базі головних шкіл кожного з її адміністративних країв мають щорічно відбуватися педагогічні курси (препаранди), метою яких визначалася підготовка вчителів із представників чоловічої статі. Кандидати на вчительські посади у реальних школах могли пройти спеціальні шестимісячні, а майбутні вчителі тривіальних шкіл – тримісячні педагогічні курси. Після закінчення навчання кандидати на вчительські посади складали теоретичний і практичний екзамен у присутності окружного шкільного інспектора. Однак такі курси не могли забезпечити належного рівня освіти майбутніх учителів, оскільки працювали без навчального плану, підручників і навчальних посібників; окрім того, не було відповідно підготовленого викладацького персоналу. На навчання препарандистів виділялися мізерні кошти. Теоретичний курс навчання становив лише 5 годин у тиждень; практичне «вправляння» відбувалося в народних школах і тривало 5 годин у тиждень [7, 19–20].

Жіночі препаранди з однорічним терміном навчання було відкрито на основі цісарського розпорядження в 1815 р. Перші німецькомовні заклади цього типу в Галичині були засновані на кошти шкільних фондів у Львові при школі сестер-бенидиктинок вірменських, у Перемишлі і Станятках – при школах сестер-бенидиктинок латинських [5, 166]. На Буковині до 1869 р. діяв окремий однорічний курс для жінок при римо-католицькій чоловічій препаранді [3, 75]. У Закарпатті перші в краї педагогічні курси відкрилися в 1793 р. при Ужгородській нормальній школі. Як правило, частина кращих випускників цього закладу, котрі виявили бажання піти на вчительську роботу, проходили піврічну практику при цій школі, складали іспити й одержували право працювати вчителями [1, 61].

Державний австрійський шкільний закон 1869 р. вніс суттєві зміни у процес підготовки вчителів: замість існуючих учительських препаранд запроваджувались нові навчальні заклади –

чоловічі та жіночі вчительські семінарії. Жіночі заклади освіти цього типу створювалися в Австро-Угорській імперії для забезпечення народних (початкових) шкіл учителями та з метою дати жінці професію, найбільш властиву її природі – справі виховання дітей.

Перші на західних землях України державні жіночі вчительські семінарії з трирічним терміном навчання постали згідно з розпорядженням галицької Ради шкільної від 25 лютого 1871 р., виданим на підставі рескрипту міністра віросповідань і освіти Австрії від 20 жовтня 1870 р., у Кракові, Львові та Перемишлі. Державна жіноча вчительська семінарія у Львові відкрилася 26 травня 1871 р. на базі вище згадуваної препаранди, з учениць якої були утворені перші два курси семінарії під новою управою та з новим учительським «гномом» (складом). Першим директором закладу був А. Люцкевич, а вчителями – Ю. Абрагович, Ю. Аксентович, Ф. Василевська, С. Вехслер, Е. Гавліковська, Ю. Левицька, П. Ледер, А. Майхер, О. Партицький, П. Петрашевська, В. Гинецький [10, 59].

Жіноча вчительська семінарія у Перемишлі була заснована в жовтні 1871р. Її очолив Т. Лекавський, керівник колишньої жіночої педагогічної препаранди. У 1871/72 н. р. семінарія нараховувала два курси. На першому курсі навчалися «новозаписані» дівчата, що стали її ученицями на підставі вступних іспитів, другий курс складався із недавніх «препарандисток» [9, 16]. Кількість учениць, прийнятих на навчання першого року функціонування учительських семінарій у Галичині, обмежувалося 59 дівчатами. У 1875/76 н. р. було вже 552 учениці. Проте в жіночих семінаріях Кракова та Перемишля дівчат-українок не було взагалі, у Львові – лише 5. «Викладовою» мовою в жіночих семінаріях у Кракові та Перемишлі була польська, у Львові навчання велося двома мовами – польською та українською. При кожній з учительських семінарій для «практичного вправлення» майбутніх педагогів засновувались народні двокласні школи (так звані «школи вправ») [7, 68].

Міністерське розпорядження 1870 р. визначало також перелік предметів для вивчення в цих закладах (див. табл. 10.).

Таблиця 1

Перелік навчальних предметів і тижневий «вимір» годин у державних жіночих учительських семінаріях початку 1870-х роках [10, 68]

Навчальний предмет	Роки навчання			
	I	II	III	IV
Релігія	2	2	1	1
Педагогіка і дидактика	-	3	5	9
Викладова мова	4	4	4	4
Географія	2	2	2	1
Історія і знання конституції держави	2	2	2	1
Арифметика і наука про геометричні форми	4	3	2	1
Історія натуральна	2	2	2	1
Фізика	2	2	3	2
Письмо	1	-	-	-
Рисунки від руки	2	2	2	1
Спів	2	2	2	2
Гімнастика	2	2	1	1
Жіночі ручні роботи	2	2	2	2
Всього	27	28	28	26

Галицька Рада шкільна внесла до цього плану корективи, які стосувалися вивчення ученицями Львівської державної учительської жіночої семінарії польської, німецької й української мов: якщо на першу та другу відводилося щотижня по 14 годин упродовж усього періоду навчання, то на рідну для них мову – 12 годин [10, 69].

У 1872/73 н. р. започатковується навчання дівчат на окремому відділі при державній чоловічій учительській семінарії в Чернівцях. Цей заклад був німецькомовним, однак деякі предмети в ньому викладались українською мовою. Серед його учениць українки були

найменш чисельними. Так, у 1894/95 н. р. на двох курсах Чернівецької жіночої семінарії навчалися: німкені – 52, румунок – 21, польок – 21, українок – лише 11 [8, 1–2].

Офіційним підґрунтям для відкриття учительських семінарій в Закарпатті став угорський шкільний закон 1868 р. (так званий закон Й. Етвеша). Однак перший заклад цього типу з трирічним терміном навчання було відкрито лише в 1872 р. За даними А. Ігната, спочатку викладання в ньому здійснювалося українською мовою, однак у 1879 р. він був перетворений на вчительську семінарію з угорською мовою навчання. У 1902 р. в Ужгороді була відкрита угорськомовна жіноча учительська семінарія, набір до якої аж до 1913 р. проводився раз у два роки. В цій семінарії навчалися здебільшого дочки греко-католицьких священників і дяків. У 1914 р. постала державна вчительська семінарія з угорською мовою викладання в Мукачеві, в якій навчалися хлопці й дівчата [1, 61–61].

Офіційна педагогічна освіта на західних землях України підпорядковувалася загальнодержавним намірам «винародовлення» української національної меншини. За таких умов західноукраїнська прогресивна громадськість зосередилася на заснуванні приватних жіночих учительських семінарій для підготовки вчителів для українських шкіл. Перший такий заклад заснувало Руське товариство педагогічне (РТП) у Львові в 1903 р. Він відкрився на базі дівочої віділової школи імені Т. Шевченка. В першому навчальному році на навчання до нього записалися 17 дівчат [6, 1]. Першим директором семінарії став знаний у краї педагог М. Коцюба. А. Аліськевич навчав німецької мови, І. Боберський – гімнастики, П. Гриньовський – української мови, В. Левицький – фізики, Ю. Левицький – географії та історії, Т. Лежогубський – релігії, М. Мороз – арифметики і геометрії, Є. Озаркевич – соматології, О. Прокеш – рисуноків і каліграфії, Г. Слявічек – співу, К. Ціммерман – польської мови [6, 2]. Можна стверджувати, що в першій у Західній Україні приватній жіночій українській вчительській семінарії згуртувався викладацький склад, який забезпечував належний рівень фахової підготовки педагогів та формування в них національно-патріотичної свідомості і життєвої позиції.

Такий же приватний навчальний заклад для дівчат-українок перед Першою світовою війною заснувала філія РТП у Коломиї. Спочатку тут було створено трирічні підготовчі курси до семінарної «матури» (1906 р.) з метою підготовки кандидатів на навчання в державних учительських семінаріях, слухачами яких стали 47 учнів і 26 учениць. Курси для дівчат проводилися в першій половині дня, для хлопців – після обіду [2, 3]. Постійне зростання кількості слухачів курсів засвідчує важливість цієї інституції для української суспільності: в 1907/08 н. р. тут налічувалося 65 дівчат, у 1908/09 н. р. – 71, а в останній рік існування курсів – 93. Із 1907/08 н. р. курси працювали за навчальним планом державних учительських семінарій. В кінці 1908/09 н. р. 17 учениць Коломийських семінарних курсів склали іспити в державній учительській семінарії в Заліщиках, 14 з них отримали свідоцтво зрілості [2, 8].

Зростання відвідуваності закладу й успіхи учениць у навчанні змусили керівництво філії РТП звернутися до австрійського міністерства освіти і віросповідань з проханням дозволити відкрити приватну жіночу семінарію. Міністерський рескрипт від 9 жовтня 1910 р. задовольнив це прохання педагогічної громадськості, передбачивши поступове відкриття чотирьох курсів приватної жіночої учительської семінарії з українською мовою викладання з початком 1910/11 н. р. [2, 10]. Того ж року до першого класу цього навчального закладу вступили 33 дівчини: 26 – греко-католицького, 3 – римо-католицького, 4 – іудейського віросповідань. У 1913/14 н. р. жіноча семінарія досягнула всі чотири класи, в ній навчалися 123 учениці [2, 12].

На початку 1908/09 н. р. перша приватна українська інституція подібного типу («курс для дальшого формування української молоді») була відкрита в Чернівцях. Вона перебувала під опікою місцевої філії товариства «Руська школа» (згодом «Українська школа») і мала 4 класи: два для хлопчиків і два для дівчаток. Її метою була підготовка учнів для вступу на український відділ місцевої державної учительської семінарії. 30 серпня 1909 р. центральний відділ товариства і його філія в Чернівцях прийняли рішення про заснування від 1909/10 н. р. приватної української вчительської семінарії для дівчат. Того ж року було відкрито два підготовчі курси і перший клас, ученицями яких стали 89 дівчат. Перший навчальний рік дівчата закінчили дуже добре: лише одна з них не склала іспитів. На початку 1910 р. товариство «Українська школа» отримало офіційний дозвіл на функціонування приватної учительської

семінарії, а в 1912/13 н. р. вона вже мала чотири класи з двома підготовчими курсами. До школи «вчачали» 210 учениць. 8 березня 1913 р. заклад отримав право прилюдності, внаслідок чого його вихованки отримали право на повноцінні іспити зрілості [4, 715].

Підтвердженням ролі жіночих учительських семінарій, заснованих українською педагогічною громадськістю, в національному освітньому поступі Західного регіону України в досліджуваний період і підготовці національно свідомих учителів можуть бути слова М. Лаврива, автора розвідки про початки діяльності такого навчального закладу в Коломиї, про те, що дівчата-учениці «дали ... доказ, що будяться та кріпляють в них почуте обов'язку, любові рідного краю та его історії, ...замиловане до праці над освідомленем себе, а в будучности молодих поколінь українського народу» [2, 12].

Аналіз особливостей формування та розвитку перших жіночих навчальних закладів з підготовки вчителів на західноукраїнських землях дає підстави стверджувати, що до початку ХХ ст. в регіоні склалася система жіночої педагогічної освіти, представлена як державними навчальними закладами, так і приватними інституціями цього типу, що організовувалися й утримувалися національно свідомою частиною українського суспільства та забезпечували підготовку жінок-учителів для навчання і виховання дітей у школах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнат А. Загальноосвітня школа на Закарпатті в ХІХ – поч. ХХ ст. (Конспект лекцій) / А. Ігнат. – Ужгород, 1971. – 69 с.
2. Історична довідка про приватну жіночу учительську семінарію «Українського педагогічного товариства» в м. Коломиї // ЦДІА України у Львові. Ф. 178, оп. 2, спр. 5125, 13 арк.
3. Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині / І. Карбулицький. – Вашківці: Руска Рада, 1905. – 148 с.
4. Квітковський Д. Буковина, її минуле і сучасне / Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. – Париж–Філадельфія–Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
5. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.) / З. Нагачевська. – Івано-Франківськ, 2007. – 764 с.
6. Приватна женська семінарія учительська з руским язиком викладовим «Руского товариства педагогічного» у Львові. Звіт Дирекції за роки шкільні 1903/4 і 1904/5 // Руслан. – 1905. – Ч. 161. – С. 1–2.
7. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.
8. Учительські семінарії в Чернівцях // Буковина. – 1903. – Ч. 120. – С. 1–2.
9. Звіти про діяльність вчительських семінарій в м.м. Львові, Перемишлі, Ряшеві, Станіславі (1870–1875 рр.) // ЦДІА України у Львові. Ф. 178, оп. 2, спр. 104, 92 арк.
10. С. К. Seminarya nauczycielskie męskie i żeńskie Królestwa Galicji i W. Ks. Krakowskiego w okresie 1871–1896 / Red. M. Baranowski. – Lwów: Dyr. Semin. naucz. galic., 1897. – 567 s.